

— ULUSLARARASI —
MİLLİ MÜCADELEDE
SERVETİYE CEPHESİ VE
KOCAELİ TARİHİ-KÜLTÜRÜ
— Sempozyumu-VI —

Cilt 1

2020 Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,
Kültür ve Sosyal İşleri Dairesi Başkanlığı Yayınları No: 49

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Kocaeli Büyükşehir Belediyesi,
Kültür ve Sosyal İşler Dairesi Başkanlığı'na aittir.
Başkanlığın yazılı izni olmadan
elektronik, mekanik veya diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

Tasarım

Melekler Yayıncılık

Takım No:

978-605-5116-77-4 (Tk)

ISBN

978-605-5116-78-1 (1.c)

Baskı

Şikâyet Defterlerine Göre II. Mustafa'nın Saltanatının Son 2 Yılında İznikmid'den Divan'a Yapılan Şikâyetler Ve Merkezin Bunlara Getirdiği Çözümler (1701-1703)

İlhan GÖK*

Giriş

Osmanlı Devleti'nde şikâyetlerin çözülmesi için birden fazla başvuru mercii vardı. Bunlardan birincisi; kazalardaki kadı mahkemeleridir. Kadılar, problemlerin konusuna göre şeri ve örfi hukuka göre çözüm üretirlerdi. Kaza mahkemelerinin dışında sancak ve eyaletlerde kurulan divanlarda da davalar görülmekteydi. Mağdur kişilerin haklarını aramak için başvurdukları en son mercii ise siyasi, mali, sosyal meselelerin yanında adli konuların da ele alındığı Divan-ı hümayundu.¹ Osmanlı ülkesinde yaşayan herkes –cinsiyeti, milleti ve inancı ne olursa olsun- doğrudan şikâyetlerini Divan-ı hümayuna gönderme hakkına sahipti. Şikâyet sahipleri, yüksek mahkeme hüviyetinde olan Divan'a ilk doğrudan başvurabildikleri gibi aynı zamanda yerel mahkemede çözüme kavuşturulamayan davalarını da Divan'a taşıyabiliyorlardı.² Divan-ı hümayuna yansıyan şikâyetler, 17. yüzyılın ortalarına kadar Mühimme defterlerine kaydedilirdi.³ Osmanlı bürokrasisinin gelişmesiyle birlikte 17. yüzyılın ikinci yarısından tarihinden itibaren şikâyetler ve bunların çözümleriyle ilgili hükümler şikâyet defterleri adı altında yeni bir defter serisine kaydedilmeye başlandı.⁴ Ancak gerçek anlamda şikâyet defteri 18. yüzyılın başlarından itibaren şikâyet defteri formatında olduğu söylenebilir.⁵

Bu bildiriye; 18. yüzyılın ilk başlarında (1701-1703) İznikmid ile ilgili mahallinde çözülemeyen merkeze sunulmuş şikâyetler ile merkezin bunlara getirdiği çözümler ele alınacaktır. Bildiriye, 1701-1703 tarihlerini kapsayan 34, 35, 36, 37 ve 38⁶ numaralı Atik Şikâyet Defterleri'nde İznikmid ile ilgili olan hükümler tespit edilerek konularına göre tasnif edilmiştir. Bu defterlerde İznikmid kadısı, naibi ve mütesellimine gönderilen toplamda 131 tane hüküm vardır.⁷ Ancak bu hükümlerin sadece 98 tanesi İznikmid'de yaşayan ya da İznikmid'i ilgilendiren konulardır. Geri kalan 31 tane hüküm ise İznikmid dışında olmuş olaylarda İznikmid kadısı ve naibinin müvella⁸ olarak görevlendirildikleri hükümlerdir. Bu tür hükümler bildiriye dâhil edilmemiştir.

* Dr. Öğretim Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ilhangok52@gmail.com

¹ Ahmet Mumcu, "Divan-ı hümayun", TDV. İA., C.9, İstanbul-1994, s. 431.

² Ahmet Mumcu, Divan-ı hümayun, Phoenix Yayınları, Ankara 2017, s. 73.

³ Mübahat S. Kütükoğlu, "Mühimme Defterleri", TDV. İA. C.31, İstanbul-20106, s. 520.

⁴ Şikâyet defter serilerinin ortaya çıkış tarihiyle ilgili farklı görüşler vardır. Bunlardan birincisi 1649 tarihinden itibaren ortaya çıktığı görüşüdür. Diğer görüş ise 1656 tarihinden itibaren ortaya çıktığıdır. Bu konuda geniş bilgi için bkz: M. Feridun Emecen, "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mirî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", TALİD, C.3/5, İstanbul 2005, s. 107; Said Öztürk, "Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı olarak Ahkâm Defterleri", Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr. Nejat Göyünç, ed. Kemal Çiçek, Sota-Yeni Türkiye, Haarlem-Ankara, 2001, s. 613; Murat Tuğluca, Osmanlı'da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010, s. 7.

⁵ 17. Yüzyılın sonlarında kaydedilmiş olan Mühimme defterleri incelendiğinde bazı şikâyetlerin aynı zamanda Mühimme defterlerine kaydedildiği görülmektedir. Geniş bilgi için bkz: İlhan Gök-Ersin Kırcı, 103 Numaralı Mühimme Defteri, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016, s. 65-76.

⁶ 34, 35, 36 ve 37 numaralı defterlerin orijinal görüntüleri tarandı. Ancak 38 Numaralı Şikâyet Defteri yüksek lisans tezi olarak hazırlandığı için bu tezden faydalanıldı. Teze atıf yapılırken sayfa numarası yerine hüküm numarası verildi. Tez için bkz: Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1114-1115/1703)(İnceleme-Metin), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Şikâyet Etme Biçimi

Osmanlı tebaası yaşadığı problemlerin çözülmesi için mahkemelere bizzat gelerek ya da arz sunarak başvurabiliyordu. Osmanlı Devleti'nde reaya-askeri, Müslüman-gayrimüslim, herkesin şikâyet için arz sunma hakkı vardır.⁹ 1701-1703 tarihlerinde İznikmidle alakalı merkeze yansıyan 98 şikâyetten 84 tanesinde şikâyette bulunan kişi(ler) bizzat İstanbul'a gelerek şikâyette bulunmuşlardır. Şikâyet sahiplerinin İstanbul'a gelerek başvurmalarının yanında şikâyete konu olan hususun mektup ile bildirildiği de görülmektedir. Ancak 2 yıllık bir dönemde sadece 5 tane konu mektup ile bildirilmiştir. Mektup göndermenin ve İstanbul'a gelmenin dışında arzuhal etme ve bildirme yöntemleri de kullanılmıştır. Ancak arzuhal etmek ve bildirme yöntemleri İstanbul'a bizzat gelerek şikâyetini sunma yöntemi olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, evail-i Ramazan 1114 tarihli İznikmid kadısına hitaben yazılan bir hükümde "İznikmid'de sakin ehl-i zimmet reayası südde-i saadetime arzihal idüp İznikmid'de vaki' kiliselerine girüp" şeklinde ifade edilirken aynı konuyla ilgili evahir-i Ramazan 1114 tarihli İznikmid kadısına yazılan başka bir hükümde ise "İznikmid kazasında vaki ehl-i zimmet reaya taifesi gelüp kiliselerinden eşya sarika iden" şeklindeki ifade edilmesi şikâyetin İstanbul'a gelinerek yapıldığını göstermektedir. Şikâyet etme biçimlerinden başka bir yöntem ise özellikle ahaliyi ilgilendiren konularda bir adam ile arzuhal gönderilmesidir. Bu şekilde ise 3 tane hüküm mevcuttur. Şikâyet defterlerinde İznikmidle alakalı 98 hükümden 3 tanesinde ise şikâyetin nasıl yapıldığı belirtilmemiştir.

Şikâyet Edenlerin ve Edilenlerin Kimlikleri

İznikmid ile ilgili merkeze yapılan şikâyet ve talepler incelendiğinde Osmanlı Devleti'nde reaya ve askeri sınıfın şikâyet haklarını sıklıkla kullandıkları görülmektedir. 34, 35, 36, 37 ve 38 Numaralı Atık Şikâyet Defterlerine göre 2 yıllık dönemde 88 tane şikâyet, 10 tane de taleple ilgili toplamda ise 98 tane hüküm vardır. 98 tane hükümde 64 tanesinde şikâyetçi ya da talep de bulunanlar reaya sınıfına mensuptur. Bu sınıfta bulunanlar şikâyetlerini bireysel ve toplu olarak yapmışlardır. 64 adet şikâyetin 11 tanesinde gayrimüslimler, 53 tanesinde de Müslümanlar şikâyetçi olmuşlardır.

Şikâyetçi olan diğer grup ise askeri sınıftır. Askeri sınıf mensuplarının 1701-1703 tarihleri arasında 24 tane şikâyette buldukları görülmektedir. Bu sınıfa mensup kişiler arasında; vali, yeniçeri, tımar ve zeamet sahipleri, mütevellî ve mütevellîye, vakıf ve karye zabıtı, müezzin, hassa aşçıbaşısı, hassa bahçe ustası ve şehir kethüdası gibi görevliler vardır. Yukarıdaki veriler ışığında reayanın askeri sınıfa göre daha fazla şikâyet hakkını kullandığı söylenebilir.

Şikâyet konusunun taraflarından diğeri de şikâyet edilenlerdir. 2 yıllık dönemde reaya hakkında 67 adet, askeri sınıfına mensup kişiler hakkında ise 21 adet şikâyet vardır. Buna göre; reaya şikâyet edenlerde olduğu gibi edilenlerde de sayıca üstündür. Bazen her iki kesime mensup kişilerin aynı

⁷ Şikâyet defterleri ve hüküm numaraları şunlardır: BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 1/ 4, 2/18 , 7/74, 14/149, 18/183, 18/184, 20/201, 20/202, 21/207, 23/225, 44/394, 47/416, 48/424, 56/487, 59/508, 60/511, 62/530, 62/532, 64/550, 71/604, 72/616, 73/623, 74/633, 77/652, 77/653, 79/670, 79/671, 79/673, 80/680, 81/685, 87/738, 94/788, 94/790, 101/834, 102/844, 106/870, 107/875, 112/909, 114/923, 114/924, 114/925, 115/929, 116/938, 117/943, 117/945, 121/963, 123/981, 123/982, 124/984, 130/1029, 134/1060, 135/1066, 135/167, 137/1082, 139/1090, 139/1094, 140/1103, 141/1111, 142/1115, 142/1116, 150/1173, 166/1276, 166/1277, 167/1281, 167/1282, 167/1283, 167/1286, 170/1301, 171/1308, 173/1321, 173/1322, 178/1359, 180/1375, 128/1387, 187/1420, 188/1424, 189/1429, 190/1438, 190/1439; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 35 hüküm no: 22/197; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 33/242, 61/476, 103/815, 109/868, 144/1146, 148/1181, 170/1349; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 65/508, 88/690, 92/716, 92/720, 110/867, 185/1481, 212/1690; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 38 hüküm no: 13/49, 13/50, 17/64, 18/67, 21/81, 22/85, 22/86, 24/94, 26/102, 27/104, 28/112, 32/127, 33/130, 37/151, 40/166, 43/177, 43/179, 50/215, 51/217, 55/233, 57/243, 58/250, 61/261, 62/266, 65/276, 66/280, 71/308, 73/319, 77/337, 81/358, 82/365, 86/385, 87/388, 87/389, 97/431, 98/439, 99/442, 104/463, 105/466.

⁸ Huk. bir kazada vaki bazı muayyen davaları o kaza hâkiminin görmesine mahzur veya mani bulunduğu surette yalnız mezkur davaları istima ve fasletmek üzere tayin olunan hâkim [yargıç]. Bkz. Ferit Devlilioğlu, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, yay. haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, 1999 Ankara, s. 790.

⁹ Halil İnalçık, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve Arz-i Mahzar'lar", ve Arz-i Mahzar'lar", Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet, Kronik Kitap, İstanbul 2018, s. 65.

¹⁰ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 2/18, 190/1439; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 35 hüküm no: 22/197; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 33/242; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 88/690, 92/720, 185/1481; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri ..., hüküm no: 49, 112.

Şikâyet Defterlerine Göre II. Mustafa'nın Saltanatının Son 2 Yılında İznikmid'den Divan'a Yapılan Şikâyetler Ve Merkezine Bunlara Getirdiği Çözümler (1701-1703)

anda şikâyet edildikleri görülür. 1701-1703 tarihlerinde bununla ilgili olarak sadece bir tane şikâyet vardır.

Şikâyet eden ve edilenlerin dışında doğrudan bir şikâyet konusu olmayan ancak gerekli tedbirlerin ve kolaylıkların sağlanması hususunda olan taleplerde vardır. Bunların sayıları 2 yıllık dönemde 10 tane'dir. Merkezden talepte bulunanların 6'sı reaya, 4 askeri sınıfa mensuptur.

Şikâyet Konuları

İncelenen defterlerde İznikmid ile ilgili merkeze; vergiye müdahale, mülkiyet-tasarruf hakkına müdahale, göreve müdahale, vakıflar, miras, evlilik, alacak-verecek, eşkıyalık, cinayet, darp, hırsızlık ve köle ayartmak gibi konularda şikâyetler yansımıştır. Vergiyle ilgili 9 tane¹⁰, mülkiyet-tasarruf hakkına yapılan müdahaleyle ilgili 25 tane¹¹, vakıflarla ilgili 7 tane¹², göreve müdahale-görevden azil-göreve iadeyle ilgili 6 tane¹³, alacak-vereceklerle ilgili 9 tane¹⁴, aile-mirasla ilgili 12 tane¹⁵, eşkıyalık ve hırsızlıkla ilgili 10¹⁶, çeşitli taleplerle ilgili 8¹⁷ ve diğer konularla ilgili 12 adet¹⁸ hüküm vardır.

Vergiyle İlgili Şikâyetleri

İki yıllık dönemde vergiyle ilgili merkeze 9 tane şikâyet yapılmıştır.¹⁹ Bu şikâyetler; reayanın vergilerini vermemesi, ehl-i örfün reayadan kanuna aykırı olarak vergi talepleri ve ehl-i örfün tasarruf ettiği yerlerin gelirlerine başka bir ehl-i örf tarafından yapılan müdahale olmak üzere üç kısma ayrılabiliriz. Birinci kısımda; Kocaeli has karyeleri reayası vergilerini ehl-i örf'e ödemek istememişler ya da verginin toplanmasına müdahale de bulunmuşlardır.²⁰ Örneğin; Kocaeli'de bulunan has karyeleri ahalileri şeri ve örfi vergilerini vergi tahsil eden zabıte vermedikleri gibi muhalefet etmişler. Bu durumu has karyeleri zabiti İstanbul'a arz etmiştir. Bunun üzerine divan; kanun ve defter gereğince reayanın vergilerini ödemelerini İznikmid ve diğer kaza kadılarına emretmiştir.

İkinci kısımda ise; Müslüman ve gayrimüslim reaya, ehl-i örfün kendilerinden kanuna aykırı olarak bazen yeni vergi ihdas etmeleri bazen de fazla vergi taleplerinden muzdarip olmuşlardır.²¹ Örneğin İznikmid'deki ehl-i zimmet reayası cizyelerini vermelerine rağmen cizye tahsildarı tarafından kanuna aykırı olarak para alınmıştır. Bu durumu ehl-i zimmet reayası İstanbul'a giderek şikâyet etmiş, merkez de bunun üzerine İznikmid kadısına ve mütesellimine kanuna aykırı olarak alınan paranın sahiplerine iade edilmesini emretmiştir.²²

Üçüncü kısımda; askeri-askeri arasında yaşanan problemler söz konusudur.²³ Örneğin, Zaim Mehmed'in Kocaeli sancağında tasarruf ettiği zeamet köylerindeki rüsum-ı serbestiyesine mirli tarafından müdahale edilmiştir. Bu durumu Zaim Mehmed İstanbul'a giderek bildirmiş, divan ise İznikmid kadısı, Kandırı, Kaymaz, Şeyhli ve Ada naiplerine bu durumun kanuna aykırı olduğunu belirterek askeri sınıfa müdahale ettirilmemesi için hüküm göndermiştir.

¹¹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 18/183, 20/202, 60/511, 79/670, 94/790, 107/875, 142/1115, 142/1116, 167/1282; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 170/1349; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 92/716, 212/1690; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 64, 67, 85, 130, 166, 177, 233, 261, 276, 319, 337, 388, 389.

¹² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 73/623, 116/938, 173/1322; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 243, 280, 308, 442.

¹³ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 114/924, 134/1060, 135/1066, 166/1277, 167/1281, 167/1283.

¹⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 62/530, 77/652, 87/738; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 103/815; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 65/508; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 86, 217, 250, 466.

¹⁵ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 71/604, 72/616, 79/673, 123/981, 139/1094, 141/1111, 167/1286, 171/1308, 182/1387, 189/1429; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 104, 266.

¹⁶ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 112/909, 140/1103, 150/1173, 187/1420, 188/1424; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 151, 179, 431, 439, 463.

¹⁷ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 117/943117/945, 139/1090; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 61/476, 109/868, 148/1181; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 110/867; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 94, 177.

¹⁸ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 1/4, 64/550, 77/653, 80/680, 114/925, 121/963, 170/1301, 173/1321; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 144/1146; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 358, 385.

¹⁹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 2/18, 190/1439; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 35 hüküm no: 22/197; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 33/242; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 88/690, 92/720, 185/1481; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 49, 112.

²⁰ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 88/690, 92/720

²² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 190/1439; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 35 hüküm no: 22/197; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 33/242; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 49.

²³ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no: 49.

Mülkiyet-Tasarruf Hakkıyla İlgili Şikâyetler

İncelenen defterlerde şahısların kendi mülkleri ile devletten belirli bir görev karşılığında tasarruf ettiği yerlere reaya ve askeri sınıfa mensup kişiler tarafından bir takım müdahalelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Mülkiyet ve tasarruf hakkında merkeze 25 tane şikâyet yansımıştır.²⁴ İznikmidle ilgili olarak merkeze yansıyan şikâyetin konuları şunlardır: Çiftlik sahibinin çiftliğine gelen suyun değirmenciler tarafından kesilmesi²⁵, İznikmid'de Pertev Paşa Vakfı'na ait mahzen ve iskeleyi kiraltayan Kenan Kaptan'ın bu yerleri tasarruf etmesinin ahali tarafından önlenmesi²⁶, Has mukataalarından Akçememiş'de kendilerine verilen orman yerlerine kimsenin müdahale ettirilmemesi²⁷, İznikmid Ahiler Vakfı karyesinin 1 yıllık gelirini tasarruf etmek için alan Mustafa'ya kimsenin müdahale etmemesi²⁸, Değirmendere'de eşinden satın aldığı eve ve bağa eşinin kardeşi olan yeniçeri tarafından zapt edilerek mülküne yapılan müdahale²⁹, Ayşe ve Emine kardeşlerin 13 yıldır tasarruf ettikleri yerleri Beyoğlu tarafından zapt edilerek başkasına satılması³⁰, Hassa Bahçesi ustası İbrahim'in değirmenine gelen suyun bazı kişilerin evlerine akıtılarak kesilmesi³¹, İznikmid'de Abdüsselam Vakfı'nın gelirlerinden olup annelerinden intikal eden börekçi dükkânına mutasarrıf Seyyid Mustafa'ya bazı kişilerin kanuna aykırı olarak müdahale etmeleri³², İznikmid Karıklı ve Arhiye nahiyesinde Saliha hatunun mülk menziline yeniçerilik müddeileri tarafından müdahale yapılması³³, Eyyüb'ün, Taşköprü nahiyesinde Sofular mülkü çiftliğindeki ağaçların reaya tarafından kesilerek mülküne ve tasarruf hakkına zarar verilmesi³⁴, Hayrunnisa'nın Tahyada karyesindeki mutasarrıf olduğu ağaçların reaya tarafından kesilmesi³⁵, İznikmid'de babasından kalan yerlerin kendi vakıf yerleri olduğu iddiasında olan Hasan'ın, Ahmed'in mülküne müdahale etmesi³⁶, Değirmenderesi'nde yeniçeri Mustafa'nın tasarruf ettiği yerlere İstanbul sakinlerinden Ümmihan'ın eşinden kaldığı iddiasıyla müdahale etmesi³⁷, babalarından kendilerine miras kalan kardeşlerin mülküne mahalle imamı tarafından babalarından kendisinin satın aldığını iddia ederek müdahale etmesi³⁸, Üsküdar'da bulunan miskin (yoksul) tayfasının İznikmid'de bulunan arsalarına sipahi tarafından müdahale edilmesi³⁹ ve Vezir Abdullah Paşa'nın Sığırlı Çiftliği kiracılarının tasarrufundaki tarlalarına reyanın hayvanlarıyla zarar vererek tasarruf hakkına müdahale etmeleri⁴⁰. İznikmid'de timar tasarruf eden Hüseyin'e İstanbul'da Mehmed Sabri Vakfı'nın mütevelliyesi tarafından babasının vakfındandır iddiasıyla yaptığı müdahale⁴¹, İznikmid Derekilise ve bağlı köylerde timar tasarruf eden Ali ve Hasan'ın İstanbul'da Mehmed Sabri Vakfı mütevelliyesi tarafından yapılan müdahale⁴² gibi şikâyet konularıdır.

Vakıflar İle İlgili Şikâyetler

1701-1703 tarihleri arasında İznikmid'de bulunan Gazi Süleyman, Canfeda Hatun, Mehmed Bey Camii ve müştemilatı, Halil Bey Vakfı, Ahi Çelebi Evkafı karyeleri, İstanbul Yavuz Selim Vakfı karyesi, el-Hac Hasan Vakfı ve İznikmid'de Kasım Bey Vakfıyla ilgili 7 tane şikâyet yapılmıştır.⁴³ Zikredilen bu vakıfların gelir ve taşınmazlarına müdahaleler yapılmıştır.

²⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 185/1481.

²⁵ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 18/183, 20/202, 60/511, 79/670, 94/790, 107/875, 142/1115, 142/1116, 167/1282; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 170/1349; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 92/716, 212/1690. Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 64, 67, 85, 130, 166, 177, 233, 261, 276, 319, 337, 388, 389.

²⁶ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 94/790.

²⁷ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 117/943, 117/945.

²⁸ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 139/1090.

²⁹ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 64.

³⁰ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 319.

³¹ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 337.

³² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 20/202.

³³ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 18/183.

³⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 142/1115.

³⁵ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 67.

³⁶ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 85.

³⁷ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 130.

³⁸ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 233.

³⁹ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 261.

⁴⁰ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 388, 389.

⁴¹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 79/670.

⁴² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 212/1690.

⁴³ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 73/623, 116/938, 173/1322; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 243, 280, 308, 442.

Şikâyet Defterlerine Göre II. Mustafa'nın Saltanatının Son 2 Yılında İznikmid'den Divan'a Yapılan Şikâyetler Ve Merkezine Bunlara Getirdiği Çözümler (1701-1703)

Vakfın gelirleri hakkında yapılan şikâyetler; bir vakfın gelir kaynakları olan verginin reaya tarafından verilmemesi ve vakfın borç verdiği kişilerden vakfın alacağını tahsil edememesi hakkındadır. Örneğin; İznikmid sakinlerinden Hacı Musa, Gazi Süleyman ve Canfeda Hatun Vakfı'nın malı olan ve zimmetinde bulunan on bir bin akçeyi suyollarına harcadığını söyleyerek vermek istememiş, bunun üzerine vakfın mütevellisi Hacı Ali İstanbul'a giderek durumu arz etmiş; merkez de davanın İznikmid kadısı tarafından görülmesini ve davalının karara uymadığı takdirde İstanbul'a gönderilmesini emretmişti. Başka bir örnekte ise; Üsküdarı Aziz Mahmud Vakfı'na bağlı olan Halil Bey Vakfı'nın İznikmid Yeniköy'deki vakıf köylerinden ehl-i örf tarafından bedava yem yiyecek talep edilerek ehl-i zimmet reayasının perişan olmasına sebep olmuşlar. Bu durum karşısında ehli zimmet reyası durumu vakfın mütevellisine bildirmiş, vakfın mütevellisi ise durumu divana şikâyet etmiştir. Divan ise ehl-i örfün müdahalesinin men edilmesini emretmiştir.

Vakıfla ilgili şikâyet konularından bir diğeri de vakfa gelen suyun kesilmesidir. Örneğin, İznikmid'deki Mehmed Bey Camisi, şadırvanı ve hamamına gelen suyun, reaya tarafından suyolları üzerine ağaçlar dikilerek, yeni musluklar ihdas edilerek ve ziraat yapılarak gelmesi engellenmiş bu durum karşısında vakıf işleyemez hale gelince vakfın mütevellisi durumu İstanbul'a arz ederek şikâyet etmiştir.⁴⁴

Vakfın gelirlerine ve suyollarına yapılan müdahalenin yanında vakfın taşınmazlarının izinsiz devredilmesi vardır. Örneğin; Hacı Hasan Vakfı'nın İznikmid Tepecik mahallesinde bulunan vakıf menzilinin kiracıları vakfın mütevellisinin haberi olmadan kadı hüccetiyle başkasına vermişlerdir. Bunun üzerine vakfın mütevellisi İstanbul'a giderek şikâyette bulunmuştur.⁴⁵ Başka bir örnekte ise fakir fukaranın Kasım Bey Vakfı arazisi üzerine daha önce ahşaptan ev yaptıkları ancak bunların ölmesiyle ve evlerinin yıkılmasına rağmen ahaliden bazı kişiler arsanın kendilerine miras kaldığını iddia ederek vakfın arsasına müdahale etmek istemişler. Bu durum üzerine vakfın mütevellisi Ayşe Hatun durumu İstanbul'a arz etmiştir. Divan ise; İznikmid kadısına bu kişilerin şirret sahibi olduklarından dolayı müdahalelerinin engellenmesi için hüküm göndermiştir.

Resmi Görevlilerle İlgili Şikâyetler

1701-1703 tarihlerinde İznikmid'de bulunan görevlilerin işlerine müdahale ile ilgili 4 tane, görevden el çektirilmesi ve göreve iade ile ilgili 1'er tane toplamda ise 6 tane şikâyet merkeze yansımıştır.⁴⁶ Göreve müdahaleyle ilgili şikâyetlerde şehir kethüdasının İznikmid ahalisinin vergi gibi işlerini yaparken ashabı ağraz denilen gazez sahibi reayanın kanuna aykırı olarak müdahalesi vardır. Göreve müdahale ile ilgili olarak; Evahir-i Şevval 1112 tarihinde İznikmid kethüdası Hacı Mehmed'e reayanın yaptığı müdahale⁴⁷, Evahir-i Zilkade 1113 tarihinde ashab-ı ağrazın şehir kethüdası Derviş Mustafa'ya yaptığı müdahale⁴⁸ ve evasıt-ı Cemaziyelevvel 1114 tarihinde ashab-ı ağrazdan olan Hacı Mehmed'in şehir kethüdasının işlerine karışması⁴⁹ ile ilgili şikâyetler örnek verilebilir.

Görevle ilgili merkeze yansıyan şikâyet konularından diğeri de görevden el çektirilmesi ve göreve iade ile ilgilidir. Bununla alakalı 2 tane şikâyet söz konusudur. Bu iki şikâyette bahsi geçen kişi İznikmid şehir kethüdası olan Kaş/Faş oğlu Mustafa'dır. Bu belgelerin birinde şehir kethüdasının sahte ve yalan yere ferman düzenlenmesinden dolayı yargılanması için İstanbul'a gönderilmesiyle ilgilidir.⁵⁰ Diğer şikâyetin konusunda şehir kethüdasının İznikmid naibi Tatar Ahmed'i yalan yere belge düzenlettirip görevden defetmesinden dolayı naibin göreve iade edilmesiyle alakalıdır.⁵¹

Başkente yansıyan gerek görevlilerin işlerine karışılması gerekse göreve iade ve görevden el çektirilmesiyle ilgili şikâyetler karşısında merkez, konusuna göre İznikmid kadısına ne yapması gerektiğine dair emir göndermiştir. Divan, sahte belge düzenlediği iddia edilen kişinin İstanbul'da yargılanması için merkeze gönderilmesini emrederken, göreve müdahale ile ilgili diğer şikâyetlerin yerinde çözülmesini istemiştir.

⁴⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 73/623.

⁴⁵ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., 308.

⁴⁶ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 114/924, 134/1060, 135/1066, 166/1277, 167/1281, 167/1283.

⁴⁷ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 2/18.

⁴⁸ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 114/924.

⁴⁹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 167/1281

⁵⁰ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 134/1060.

⁵¹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 135/1066.

⁵² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 62/530, 77/652, 87/738; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 65/508; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., hüküm no: 86, 217, 250, 466.

Alacak-Verecek İle İlgili Şikâyetler

Borçlarla ilgili olarak merkeze 9 tane şikâyet yansımıştır. Bu şikâyetlerde taraflar genellikle reaya sınıfından bulunan kişilerin verdikleri borçları zamanında tahsil edememeleri ya da kadı kararına rağmen borcun ödenmesine muhalif edilmesi, kiraya verilen bir yerin kiracısı tarafından zarara uğratılması, ortaklık yapan kişilerin aralarında doğan alacak meseleleri ve kefaletten dolayı oluşan alacak meseleleri gibi konular merkeze yansımıştır.⁵² Bu hükümlerin bazısı alacağını tahsil edemediği için tekrar hüküm yazılan konulardır.⁵³ Alacaklıların arasında uncu esnafı, gemi kaptanı ve çiftlik sahipleri gibi reaya sınıfına mensup kişiler vardır. 9 tane hükmün tamamında alacaklı olan kişiler reaya sınıfına mensupturlar.⁵⁴ Borçlular arasında ise; çiftlik kiracısı, İznikmid ve Saraylı'da sakin reaya, başkasının borcuna kefil olanlar, yeniçeri ve İstanbul'da sakin zimmi reaya vardır. Borçlu olanlardan 6 tanesi reaya sınıfına, bir tanesi ise askeri sınıfa mensuptur. Bu tür şikâyetlerde alacaklıların borcunun tahsil edilmesi, borçlu olan kişi borcunu vermek istemediğinde ise İstanbul'a ilam edilmesi emredilmesi istenmektedir. Ancak bazı alacakla ilgili şikâyetlerde gerek şahitlerin İstanbul'da olmasından dolayı gerekse borçlunun sakin olduğu yer olan İstanbul'dan İznikmid'e kaçmasından dolayı bu kişilerin davalarının İstanbul'da görülmesi için gönderilmesi istenmiştir.

Aile ve Mirasla İlgili Şikâyetler

İslam hukukunun önemli konularından biri de aile ve mirasla ilgili davalarlardır. Bu konularla ilgili 1701-1703 tarihlerinde nafaka, nikâh, eşe karşı şiddet⁵⁵, miras ve vasi meselesi ile ilgili merkeze 12 tane şikâyet yapılmıştır.⁵⁶ Bu şikâyet konularından nafakaya örnek olarak; evasıt-ı Şevval 1113 tarihinde Karamürsel'de yaşayan Halil, eşi Ayşe hatunun nafakasını vermemiş bunun üzerine zevcesi zevcinden kendisine yetecek kadar nafaka talep etmiş ve kendisine nafaka hakkı verilmiş. Ancak zevci Halil nafakayı ödemek istememiştir. Bu durum üzerine Ayşe Hatun durumu merkeze bildirmiş, merkez ise; İznikmid kadısı ve mütesellimine davanın görülüp hakkın teslim edilmesini istemiştir.⁵⁷ Başka bir örnekte ise evahir-i Cemaziyelevvel 1114 tarihinde İznikmid sakinlerinden Ahmed'in eşi Rabia'nın nafakasını vermediği gibi kendisini evinde hapsederek savaş aletiyle darp ve katletmek istemiş. Bu durumu Rabia Hatun'un kardeşi Bostanî Halil İstanbul'a gelerek arz etmiştir. Bu şikâyet üzerine merkez İznikmid kadısı ve mütesellimine olayın gazez sahibi olmayan Müslümanlara sorularak araştırılmasını ve ona göre davanın görülmesini emretmiştir. Görüldüğü gibi merkez burada şikâyet edeni doğrudan haklı görmemiş araştırmanın sonucuna göre kadı ve mütesellimin karar vermesini istemiştir.⁵⁸ Ancak İznikmid kadısına gönderilen başka bir hükümde ise Rabia Hatun'un başka bir kardeşi Ahmed, kardeşi Rabia'nın eşi Hüseyin Ahmed tarafından darp edilip boğazına basıldığı ve kıymetli eşyalarının çalındığı ve kardeşine eziyet edildiğini iddia ederek şikâyet etmiş. Bu durum karşısında merkez, evail-i Cemaziyelahir 1114 tarihli İznikmid kadı naibi olan Tatar Ahmed'i ve mütesellimini bu durumun hakkıyla ortaya çıkarılması için özel olarak bu davaya hâkim tayin etmiş ve neticenin İstanbul'a ilam edilmesini emretmiştir.⁵⁹

Evlilikle ilgili yapılan bir diğer şikâyette izinsiz nikâh (tam ehliyete sahip olmama⁶⁰) kıyılması ve zevcesinin malını yeme hadisesidir. Örneğin Rabia Hatun'un küçük kızını üvey amcası Kır Ali kendi hizmetçisi Hasan'a izinsiz bir şekilde nikâhlanmış, sonra da kızın babasından kalan 200 kuruşunu da yiyerek zulüm yapmıştır. Bu durumu Rabia hatun İstanbul'a gelerek arz etmiştir. Divan ise; üvey amcasının İstanbul'da mahkeme edilmesi için gönderilmesini istemiştir.⁶¹

⁵³ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 250, 466.

⁵⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 62/530, 77/652, 87/738; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 103/815; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no:37-65/508; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 86, 217, 250, 466.

⁵⁵ Eşya gaspını zevcin zevcesine karşı işlediği bir suç olduğundan dolayı aile başlığı altında ele almayı tercih ettik. Bu konuyu eşkıyalık başlığı altında da ele alınabilir. Keza gasp ceza mahkemelerinin konularından biridir.

⁵⁶ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 71/604, 72/616, 79/673, 123/981, 139/1094, 141/1111, 167/1286, 171/1308, 182/1387, 189/1429; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 104, 266.

⁵⁷ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 102/844.

⁵⁸ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 167/1286.

⁵⁹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 171/1308.

⁶⁰ İslam hukukunda evliliğin bazı şartları vardır. Bu şartlardan bir tanesi tam ehliyetli olmasıdır. Tam ehliyetli olabilmesi için kişilerin ergenlik çağına girmiş olması ve irade beyanına sahip olması gereklidir. Ancak metindeki izinsiz nikâh örneğinde evlendirilen kızın küçüklüğünden bahsedilmektedir. Buradaki küçüklüğün ergenliğe girip girmemesiyle mi alakalı bu konuda kesin bir şey söylemek -şikâyet hükmüne göre- mümkün değildir. Eğer buradaki küçüklükten kasıt ergenliğe girmemesiyse bu durumda nikâh ehliyetsiz biriyle yapılmış olur ki nikâhın geçerli olabilmesi için evlilik şartlarının sağlanmadığını gösterir. İslam hukukunda evlenme ile ilgili şartlar için bkz. Mehmet Âkif Aydın, Osmanlı Aile Hukuku, Klasik Yayınları, İstanbul 2018, s.51-58.

⁶¹ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 104.

Şikâyet Defterlerine Göre II. Mustafa'nın Saltanatının Son 2 Yılında İznikmid'den Divan'a Yapılan Şikâyetler Ve Merkezın Bunlara Getirdiği Çözümler (1701-1703)

Aile hukukuyla ilgili sık görülen konulardan biri de mirasla ilgili davalardır.⁶² Bu şikâyetlerin konularını taşınır ve taşınmaz malların akrabaları tarafından yapılan müdahaleler oluşturmaktadır. Bu tür şikâyetlerde davalı olanlar davacıların; amcası, amcasının eşi, kardeşinin oğlu, amcasının oğlu, üvey annesi ve İznikmid mütesellimi gibi kişilerdir. Örneğin; evahir-i Cemaziyelevvel 1113 ve evail-i Cemaziyelahir 1113 tarihli iki farklı hükümde Ümmihan'a amcasıyla müşterek kullandıkları değirmenin hissesini amcası vermemiş ve zulüm yapmış. Ümmihan bunun üzerine şikâyette bulunmuş ve divan ise davanın mübaşir marifetiyle görülmesi için İznikmid kadısı ve mütesellimine 2 kez emir göndermiştir.⁶³

Aile hukuku içinde ele alabileceğimiz son konu ise vasinin görevini kötüye kullanmasıyla ilgilidir.⁶⁴ Buna göre; İstanbul'da yaşayan Ayşe Hatun'un kız torunu Zeyneb'in vasisi Bozacıoğlu Hacı Ahmed isimli yeniçeri vasisi olduğu yetimin malını yemek için hizmetçisine nikâhlanmış, hizmetçisinin oğulları da Zeyneb'i İznikmid serdarına hapsedirip zulmetmişler. Bu durumu öğrenen Ayşe Hatun durumu merkeze bildirerek şikâyet etmiştir. Merkez ise; zulmeden kişilerin zabıt marifetiyle zulümlerinin önlenmesini, önlemez ise davalıların İstanbul'a mahkemeye gönderilmesini emretmiştir.⁶⁵

Eşkıyalık ve Hırsızlıkla İlgili Şikâyetler

İznikmid'de bireylerin ve toplumun düzenini bozan cinayet, darp, zulüm ve hırsızlık suçları meydana gelmiştir. Bununla ilgili olarak 1701-1703 tarihlerinde İznikmid'de meydana gelen 10 tane şikâyet merkeze yansımıştır.⁶⁶ Bu şikâyetlerin biri ilmiye sınıfına mensup müezzin tarafından, 9 tanesi de reaya tarafından yapılmıştır. Şikâyet edilenlerin 2 tanesi askeri sınıfa mensup iken geri kalanlar ise reaya sınıfına mensuptur. Bu kişilerin karıştıkları suçların 3 tanesi cinayet, 1 tanesi darp ve küfür, 2 tanesi hane basma, 3 tanesi hırsızlık ve 1 tanesi zulüm suçudur. Cinayetlerde mağdur olan taraf reaya sınıfındandır. Cinayet işleyenlerin 2 tanesi reaya sınıfına; bir tanesi ise askeri sınıfa mensuptur. Askeri sınıfa mensup olan bu kişi cinayeti kendi bölgesindeki eşkıyalarla birlikte işlemiştir. Örneğin; evasıt-ı Zilhicce 1114 ve evahir-i Zilhicce 1114 tarihli iki ayrı hükümde reayadan Fatma Hatun'un kardeşi Hüseyin, İznikmid sakini olan Meşelioğlu Halil adlı yeniçeri ve Eşkîya tarafından haksız yere öldürülmüştür. Her iki hükümde de merkez İznikmid kadısına gönderdiği hükümde yeniçeri Halil'in suçunun yargılama neticesinde suçunun sabit bulunduğunu ve İstanbul'a gönderilmesini istemiştir.⁶⁷ Cinayetle ilgili şikâyetlerde maktulün bazen katil tarafından doğrudan haksız yere öldürüldüğü bazen de eşkıyalar tarafından darp edilmesinin akabinde yaşadığı üzüntü neticesinde öldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin evasıt-ı Zilhicce 1114 tarihli hükümde İbrahim adlı kişinin İznikmid kazasında yaşayan bazı kişiler tarafından darp edilmesinden sonra üzüntüsünden ölmüştür.⁶⁸

Darp suçuyla ilgili merkeze yapılan şikâyette mağdur olan ilmiye sınıfına mensup olan Değirmendere müezzinidir. Değirmendere müezzini Abdullah'ı Değirmendere'si sipahisi karye sakinlerinden biriyle bir olup küfür edip darp etmişlerdir.⁶⁹

Eşkîyalık faaliyetleri içinde değerlendirebileceğimiz diğer bir suç da hane basmadır. İznikmid'de 2 yıllık dönemde sadece 1 tane hane basma olayı olmuş ancak bununla ilgili merkez, İznikmid kadısına evasıt-ı Safer 1114 ve evahir-i Safer 1115 tarihlerinde 2 tane hüküm göndermiştir. Bu hükümlerde; Osman adlı kişinin İznikmid Kireçköprü köyünde Kireçköprü sakinlerinden bazı kadın ve erkekler tarafından evi basılarak para ve eşyaları çalınarak zulüm yapıldığı anlaşılmaktadır.⁷⁰ Yukarıdaki cinayet ve hane basma suçlarının yanında askeri sınıfın görevini kötüye kullanarak reayaya yaptığı zulüm de vardır. Örneğin, Karamürsel naibi kendi halinde olan zimmi reayaya kanuna aykırı olarak davranmıştır.⁷¹

Eşkîyalık ve zulüm suçlarının yanında hırsızlıkla ilgili şikâyetler de vuku bulmuştur. Bu konuyla ilgili olarak 2 yıllık dönemde İznikmid'de 2 tane hırsızlık olayı meydana gelmiş bunlardan bir tanesiyle ilgili 2 defa hüküm gönderilmiştir. Örneğin; İznikmid'de Hristiyanların kilisesi 6 kişi tarafından soyularak değerli eşyalar çalınmıştır. Bu hırsızların 4 tanesinin Kocaeli'nde ikamet eden Tökeli İmre'nin tebaasından olduğu anlaşılmıştır. Merkez, İznikmid kadısına gönderdiği iki farklı hükümde

⁶² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 71/604, 72/616, 123/981, 139/1094, 141/1111, 182/1387; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., hüküm no : 266.

⁶³ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 71/604, 72/616.

⁶⁴ Bu konuyla ilgili olarak merkeze sadece bir tane şikâyet yapılmıştır.

⁶⁵ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 189/1429.

⁶⁶ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 112/909; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., hüküm no : 151, 179, 463, 431, 439.

⁶⁷ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., hüküm no : 179, 463

⁶⁸ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., hüküm no : 151

⁶⁹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 150/1173

⁷⁰ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atık Şikâyet Defteri..., hüküm no : 431, 439.

⁷¹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 112/909.

⁷² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 187/1420, 188/1424

bu hırsızların İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir.⁷² Hırsızlıkla ilgili diğer bir örnekte ise Marangoz esnafından olan zimmi Görde'nin sof malı gece yarısı hırsızlar tarafından çalınmıştır. Yapılan şikâyet üzerine çalınan eşyaların buldurularak hakikatin İstanbul'a bildirilmesi istenmiştir.⁷³

Diğer Konularla İlgili Şikâyetler

1703 tarihlerinde bireylere karşı işlenen suçların yanında; toplum huzurunu bozacak fesatlık çıkarmak⁷⁴, görevli olmamasına rağmen askeriden zorla para toplamak⁷⁵, toprağını terk etmek⁷⁶, tahvil anlaşmazlığı⁷⁷, ahitnameye aykırı davranma⁷⁸, yol ihlali⁷⁹, iftira⁸⁰, ticarete engel olma⁸¹, çocuk idlali⁸², kahvehaneyi zarara uğratma (haksız rekabet)⁸³ ve köle ayartmak⁸⁴ gibi 12 tane şikâyet merkeze yansımıştır. Bu şikâyetlerin bazıları toplumu etkileyen şikâyetlerdir. Diğer şikâyetler ise şahısların kendi arasında vuku bulmuştur. Bu şikâyetlerde şikâyet edenlerin 5 tanesi askeri, 6 tanesi de reaya sınıfına mensuptur. Şikâyet edilenlerin 9 tanesi reaya sınıfına mensup iken 2 tanesi ise askeri sınıfa mensuptur. Bu şikâyetlerin 5'er tanesi reaya-reaya ve reaya-askeri arasında meydana gelirken 1 tanesi askeri-askeri arasında meydana gelmiştir.

Şikâyetlerin yanında bir takım taleplerle ilgili hüküm vardır. Talepte bulunanların içinde reaya ve askeri sınıfa mensup kişiler vardır. Reayanın içinde de Müslüman ve Hıristiyanlar bulunmaktadır. Talepte bulunanlar arasında zimmiler, Müslüman ve gayrimüslim gemi kaptanları, çeyrekçi (seyyar) kasabı olmak isteyen Mustafa, duhan mukataası mültezimi, ser-tababet-i hassa İbrahim ve İznikmid kazasının önde gelen kişileri vardır. Bu taleplerde doğrudan bir şikâyet söz konusu olmayıp buğday satışına engel olunmaması, tasarruf edilmesi için verilen yerin zapt ettirilmesi gibi konular vardır.⁸⁵

Sonuç

Osmanlı Devleti'nde yöneten ve yönetilen sınıfına mensup olanlar uğradıkları haksızlık karşısında şikâyetlerin çözüme kavuşturulduğu yüksek mahkeme de olan Divan-ı hümayuna başvurdukları görülmektedir. Buraya yapılan şikâyetlerin önce İznikmid kadısı/naibine yapıldığı ancak mağduriyetin devam etmesinden dolayı en yüksek mahkeme olan padişah divanına yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu şikâyetler karşısında merkez, İznikmid kadısı/naibi ve yöneticilerine hitaben davanın tekrar görülmesi için (genellikle şikâyet sahibinin divana sunduğu deliller ışığında) hüküm göndermiştir. Bu şekilde 1701-1703 tarihlerinde merkeze yansıyan ve İznikmid kadısına ve idarecilerine gönderilen 131 adet hüküm vardır. Bu hükümlerden 1 tanesi mükerrer bir tanesi de eksik hükümdür. 131 tane hükümden 31 tanesi İznikmid kadısı ve bazen de İznikmid kadı ve müteselliminin başka yerde meydana gelen şikâyetlerin çözüme kavuşturulması için müvella olarak görevlendirildiği hükümdür. Geri kalan 98 hüküm ise İznikmid kazasında yaşayan insanları ya da İznikmid kazasında bulunduğu sırada bir takım mağduriyetlere uğramış kişilerin şikâyetlerini ihtiva eder. Şikâyet defterlerine göre; İznikmidle ilgili 98 tane hükümde (88 şikâyet ve 10 talep) şikâyet ve talep edenlerin çoğunluğu İstanbul'a bizzat gelerek şikâyetinde bulunmuşlardır. Diğer geri kalanlar ise mektup ve arzuhal vasıtasıyla yapılmıştır. Buradan İznikmid'in İstanbul'a yakın oluşunun da bir etkisi olduğunu düşündürmektedir. İncelenen 5 defterde 2 yıllık süre içindeki şikâyet hükümlerine göre reayanın şikâyet etme oranı askeri sınıfa göre neredeyse 3 katıdır. Sadece bir konuda askeri ve reaya birlikte şikâyet haklarını kullandıkları görülmektedir. Şikâyet edilenlere göre ise; reaya, askeri sınıfa göre daha fazla şikâyet edilmiştir. Buradan, şikâyet eden ve edilenlerin genellikle reaya sınıfına mensup olması kişilerin arasındaki anlaşmazlıkların 2 yıllık dönemde askeri sınıfa mensup olanlara göre daha fazla olduğunu gösterir.

⁷³ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 140/1103

⁷⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 144/1146.

⁷⁵ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 114/925.

⁷⁶ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 358.

⁷⁷ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 92/716.

⁷⁸ Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 385.

⁷⁹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 121/963.

⁸⁰ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 80/680.

⁸¹ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 1/4.

⁸² BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 64/550.

⁸³ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 77/653.

⁸⁴ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 170/1301.

⁸⁵ BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 117/943, 117/945, 139/1090; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 61/476, 148/1181, 109/868; BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 110/867; Şeyma Çil, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri..., hüküm no : 94.

Şikâyet Defterlerine Göre II. Mustafa'nın Saltanatının Son 2 Yılında İznikmid'den Divan'a Yapılan Şikâyetler Ve Merkezin Bunlara Getirdiği Çözümler (1701-1703)

Şikâyetlerin konularının dağılımında ise en fazla mülkiyet ve tasarruf hakkına yapılan şikâyetler olduğu görülür. Bunun yanında aile-miras, eşkıyalık, alacak verecek meselesi, vakıflar gibi konularla ilgili şikâyetlerin sayıları birbirine yakındır. Şikâyetler konularının genel itibariyle farklı konuları ihtiva ettiği söylenebilir. Bu şikâyetlerin çözümü noktasında ise merkez, reaya-reaya, reaya-askeri sınıfına mensup kişilerin aralarındaki şahsi anlaşmazlıkların genellikle mahallindeki kadı tarafından çözülmesini istemektedir. Ancak şahitlerin İstanbul'da oluşu, mahkeme kararına karşı gelme, belge de sahtecilik gibi konulardaki davalarının ise İstanbul'da görülmesi için suç isnat edilen kişilerin mübaşir eşliğinde İstanbul'a gönderilmesi istenmektedir.

Bu çalışmada, İznikmid ile ilgili meydana gelen şikâyet ve suçların şikâyet edilme biçimleri, şikâyet eden ve edilenlerin kimlikleri, şikâyet konuları ve devletin bunlara karşı nasıl hareket ettiğini göstermesi açısından yerel tarih çalışmaları ve hukuk tarihi çalışmaları gibi alanlara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

BOA. A.DVNS.ŞKT.d 34 hüküm no: 1/ 4, 2/18 , 7/74, 14/149, 18/183, 18/184, 20/201, 20/202, 21/207, 23/225, 44/394, 47/416, 48/424, 56/487, 59/508, 60/511, 62/530, 62/532, 64/550, 71/604, 72/616, 73/623, 74/633, 77/652, 77/653, 79/670, 79/671, 79/673, 80/680, 81/685, 87/738, 94/788, 94/790, 101/834, 102/844, 106/870, 107/875, 112/909, 114/923, 114/924, 114/925, 115/929, 116/938, 117/943, 117/945, 121/963, 123/981, 123/982, 124/984, 130/1029, 134/1060, 135/1066, 135/167, 137/1082, 139/1090, 139/1094, 140/1103, 141/1111, 142/1115, 142/1116, 150/1173, 166/1276, 166/1277, 167/1281, 167/1282, 167/1283, 167/1286, 170/1301, 171/1308, 173/1321, 173/1322, 178/1359, 180/1375, 128/1387, 187/1420, 188/1424, 189/1429, 190/1438, 190/1439.

BOA. A.DVNS.ŞKT.d 35 hüküm no: 22/197.

BOA. A.DVNS.ŞKT.d 36 hüküm no: 33/242, 61/476, 103/815, 109/868, 144/1146, 148/1181, 170/1349.

BOA. A.DVNS.ŞKT.d 37 hüküm no: 65/508, 88/690, 92/716, 92/720, 110/867, 185/1481, 212/1690.
BOA. A.DVNS.ŞKT.d 38 hüküm no: 13/49, 13/50, 17/64, 18/67, 21/81, 22/85, 22/86, 24/94, 26/102, 27/104, 28/112, 32/127, 33/130, 37/151, 40/166, 43/177, 43/179, 50/215, 51/217, 55/233, 57/243, 58/250, 61/261, 62/266, 65/276, 66/280, 71/308, 73/319, 77/337, 81/358, 82/365, 86/385, 87/388, 87/389, 97/431, 98/439, 99/442, 104/463, 105/466.

Araştırma-İnceleme Eserleri

Aydın, Mehmet Âkif Osmanlı Aile Hukuku, Klasik Yayınları, İstanbul 2018.

Çil, Şeyma, 38 Numaralı Atik Şikâyet Defteri (1114-1115/1703)(İnceleme-Metin), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2018.

Devellioğlu, Ferit, Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lugat, yay. haz. Aydın Sami Güneşal, Aydın Kitabevi Yayınları, 1999 Ankara.

Emecen, M. Feridun (2005). "Osmanlı Divanının Ana Defter Serileri: Ahkâm-ı Mîrî, Ahkâm-ı Kuyûd-ı Mühimme ve Ahkâm-ı Şikâyet", TALİD, C.3/5, İstanbul, s. 107-139.

Gök, İlhan - Kırca, Ersin 103 Numaralı Mühimme Defteri, Çamlıca Basım Yayın, İstanbul 2016.

İnalçık, Halil, "Şikâyet Hakkı: Arz-i Hâl ve Arz-i Mahzar'lar", ve Arz-i Mahzar'lar", Osmanlı'da Devlet, Hukuk ve Adâlet, Kronik Kitap, İstanbul 2018.

Kütükoğlu, Mübahat S., "Mühimme Defterleri", TDV. İA. C.31, İstanbul-20106, s. 520-523.

Mumcu, Ahmet, "Divan-ı hümayun", TDV. İA. C.9, İstanbul 1994, s. 430-432.

Mumcu, Ahmet, Divan-ı hümayun, Phoenix Yayınları, Ankara 2017.

Öztürk, Said, "Sosyo-Ekonomik Tarih Kaynağı olarak Ahkâm Defterleri", Pax Ottomana Studies In Memoriam Prof. Dr Nejat Göyünç, ed. Kemal Çiçek, Sota-Yeni Türkiye, Haarlem-Ankara, 2001, s. 611-639.

Tuğluca, Murat, Osmanlı'da Devlet-Toplum İlişkilerinin Açık Alanı: Şikâyet Mekanizması ve İşleyiş Biçimi (1683-1699), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Basılmamış Doktora Tezi, Ankara 2010.